

ASALARI KASALLIKLARI VA UNGA QARSHI KURASH CHORALARINI TASHKIL ETISH

Murodova Hilola Zafarjon qizi

Namangan Davlat Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada asalarichilik fermer va sanoat xo'jaligidagi infeksiyon va invazion kasalliklari va unga samarali yechimlarni qo'llash, zararkuranda turlarni o'rganish mobaynida ularni fermer va sanoat xo'jaligida biologik, kimyoviy va mexanik usullarni o'rganib, kushandalarni oldini olish va xalqimizga sifatli asal yetishtirish haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar asalari oilasi, infeksiyon kasalliklar, invazion kasalliklar, nomzematoz, zararkuranda hasharotlar, pestitsidlar, dezinfeksiya, integral himoya qilish usuli.

Abstract: This article discusses infectious and invasive diseases in beekeeping and industrial farming and the application of effective solutions to it, the study of pest species in biological and chemical and mechanical methods in agriculture and industry, the prevention of bee stings and the cultivation of quality honey for our people. We are talking about.

Keywords bee family, infectious diseases, invasive diseases, nomzematosis, pests, pesticides, disinfection, integrated protection method.

Аннотация: В данной статье рассматриваются инфекционные и инвазионные болезни в пчеловодстве и промышленном животноводстве и применение эффективных средств борьбы с ней, изучение видов вредителей биологическими и химико-механическими методами в сельском хозяйстве и промышленности, профилактика укусов пчел и выращивание качественного меда для наш народ. Мы говорим о.

Ключевые пчелиная семья, инфекционные болезни, инвазионные болезни, номзематоз, вредители, пестициды, дезинфекция, комплексный метод защиты.

Asalari oilasining sog'lomligi, u yoki bu kasalliklarga chidamliligi tuxumdan chiqqan lichinka va yetuk asalarilarni doimiy ravishda ko'rib chiqish va veterinariya-bakteriologik laboratoriyalarda tahlil qilish yo'li bilan aniqlanadi. Nasldor oilalar esa mutloq sog'lom bo'lishi kerak. Asalarilar har xil kasalliklar bilan kasallanishi mumkin. Ular infeksiyon, invazion va yuqumsiz kasalliklarga bo'linadi. Infeksiyon kasalliklarning qo'zg'atuvchisi kelib chiqishi o'simlikda bo'lgan bakteriya, virus va zamburug'lardir. Invazion kasalliklarning qo'zg'atuvchilari bir hujayrali va ko'p hujayrali parazit hayvonlardir. Yuqumsiz kasalliklar asalari oilasining hayoti uchun kerak bo'lgan sharoitlarning buzilishi natijasida kelib chiqadi. Agarda bu sharoit

tiklansa, kasallik yo‘q bo‘lib ketadi. Asalari oilalarini sog‘aytirish uchun kasallikni o‘z vaqtida aniqlab, unga qarshi kurashda davolash, sanitariya va profilaktika tadbirlarining to‘liq majmuasini qo‘llash kerak. Asalari zararkurandalari asalarilarni yo‘q qiluvchi va shu tufayli asalarichilik xo‘jaliklariga katta zarar yetkazuvchi hayvonlar.

Zararkurandalar turli xil sistematik guruhlariga bo‘lingan bo‘lib, ularning orasida sutemizuvchilar, qushlar, sudralib yuruvchilar va amfibiyalar, antropod hasharotlar, o‘rgimchaklar, santipidlar bor. Zararkurandalar turli xil zonalarda tarqalgan bo‘lib, umumiy olganda asalarichilikka katta zarar yetkazadi. Lekin, har bir guruh zararkurandalarining asalarilariga keltirishi mumkin bo‘lgan zarari ushbu guruhning biologik xususiyatlari va tarqalish darajasiga bog‘liq.

Asalarichilik tarmog‘ini boshqarish tizimini tubdan takomillashtirish, tarmoqda naslchilik ishlarini ilmiy asosda tashkil etish, asalarichilik xo‘jaliklari faoliyati samaradorligini oshirish, asal mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi va turlarini yanada ko‘paytirish, asalni qayta ishlash bo‘yicha zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, sohaning eksport salohiyatini oshirish, shuningdek, asalarichilik sohasidagi ilg‘or tajribalarni respublikamizning barcha hududlarida tatbiq etish maqsadida Prezidentimiz 2017-yil PQ-3327 sonli qarorida O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi, Iqtisodiyot vazirligi, O‘rmon xo‘jaligi davlat qo‘mitasi, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo‘mitasi hamda Aksiyadorlik-tijorat “Aloqabank”ning (keyingi o‘rinlarda AT “Aloqabank” deb ataladi) “O‘zbekiston asalarichilari” uyushmasini (keyingi o‘rinlarda Uyushma deb ataladi) tashkil etish to‘g‘risidagi qarorni farmoyish qildi va bu amaliyotda tatbiq qilindi.[1]

Ko‘p yillik asalarichilik tarixini o‘rganish va asalari oilalarini parvarishlash, rivojlantirish, asal olishni ko‘paytirish borasida quyidagi insonlar mehnatini eslab o‘tish lozim.

1.1814-yili Ukrainalik asalarichi Pyotr Ivanovich Prokopovich asalarilar hayotini, daraxt g‘ovaklarida mumkatak inchalarining joylashishi, mumkatak inchalar tortishi kabi xususiyatlarini o‘rganib, dunyoda birinchi bo‘lib, ramkalar joylashtirib, ari oilasi boqiladigan asalari uyasini yaratdi.

2. 1827-yili nemis asalarichisi Iogan Mering birinchi bo‘lib asalari inchalarini tag qiyomni tushiradigan mumparda varoqlarini ramkalarga yaratgan. Mumparda varaqalarini ramkalarga solib asalari oilalariga qo‘yilsa, asalarilar mumpardaga asalari inchalari devorlarini olti qirrali qilib tortadilar.

3.1865 -yil Chexoslovakiyalik asalarichi Frans Grush markazdan qochish kuchi mumkatak ramkalaridagi asalni olish moslamasini yaratdi va asalari zararkurandalarini o‘rgandi.[2:4]

Va yana ko‘pgina olimlar asalari va ularni ko‘payishi, rivojlanishi, ularga xavfli kasalliklarni davolash choralarini ishlab chiqishdi.

Asalarilarni zararkurandalarini aniqlash va ularni oldini olishdagi samarali usullardan biologik, kimyoviy, mexanik va yana integral himoya qilish hisoblanadi. Integral himoya usulining asosiy vazifasi ishlov berish vositalari, usullari, muddatlarini zararkunanda hasharotlar va kasallik qo'zg'atuvchilarni ko'plab yo'qotadigan, shu bilan birga ularning kushandalari — entomofaglarda zarar yetkazmaydiganlarini tanlashdan hamda odam, issiqqonli hayvonlar, asalari, ipak kurti va boshlarni pestitsidlarning zaharli ta'siridan himoya qilish choralarini izlab topishdan iborat. Hozirgi zamon tushunchasiga ko'ra, integral himoya usuli — ma'lum agrobiotsenoz doirasida ichki va populyasiyalararo munosabatlarni boshqaruvchi sistemadir. Asalarilarga zararkurandalar xavf solganda integral himoya usulini qo'llash taqazo etadi.[5]

Yevropa chirish kasalligi. Yevropa chirish kasalligi yuqumli kasallik bo'lib, avvalo ochiq, so'ngra yopiq naslda bo'ladi. Kasallik, asosan, asalarining tuxumdan chiqqan naslini shikastlantiradi, erkak naslini kamroq zararlantiradi. Kasallanish lichinkalar tuxumdan chiqqach, 3–4 kundan keyin boshlanadi. Kasallikning kelib chiqishiga ob-havoning bulutligi, namli bo'lishi, arixonaning sovuqda qolishi, oziqning yetarli bo'lmasligi va shunga o'xshash asalari oilasining kuchsizlantiradigan omillar sabab bo'ladi. Bu kasallikni pluton streptokokklari qo'zg'atadi. Kasallik qo'zg'atuvchi streptokokklar pergada butun qish, mumkatak va asalda yil davomida saqlanib qolishi mumkin.

Kasallik tarqalish yo'llari. Kasal asalari oilalari kasallikni tarqatuvchi asosiy manba hisoblanadi. Kasal bo'lgan butun oila asalarilari kasallikni qo'zg'atuvchi streptokokkni olib yuruvchilar bo'ladi. Chunki bunday oilada pluton streptokokklari asalarida, asalda, perga va mum inlarda bo'ladi. Lichinkalar zaharlangan asal va perga bilan oziqlanadi. Ona asalari Yevropa chirish kasalligini o'zining nasliga yuqtiradi. Bir oiladan ikkinchi oilaga kasallik o'g'ri ishchi asalarilar, erkak arilar, umumiy suv idishi orqali va rom almashtirish vaqtida o'tishi mumkin.[3:76]

Kasallik tashxisi. Kasallik klinik belgilari va patologik materialni laboratoriyada tekshirish asosida aniqlanadi.

Davolash. Kasallik 4 % li formalin bug'I va 2 % li xinozol eritmasi bilan dezinfeksiya qilinadi. Farmalin bug'i 30 minutdan keyin, xinozol eritmasi 10 minutdan keyin kasallik qo'zg'atuvchilariga ta'sir qiladi. Kasallikni davolashning eng samarali usuli uni endigina boshlangan vaqtda aniqlashdir. Kasallik endigina boshlangan bo'lsa, uni davolash shu joyning o'zida olib boriladi. Kasallik eskirgan sayin uni davolash qiyinlashadi. Davolash faqat eski inlarni olib tashlash, asalarilarni dezinfeksiya qilingan uyalarga ko'chirish, asalni haydash, arixonalarni isitish uchun yopilgan materiallarni almatirish va shu kabi ishlardan iborat. Bu kasallikni davolashda qo'llaniladigan vositalar sulfodimizen va antibiotik preparatlardir. Bu preparatlar asalarilarni oziqlantirish uchun ishlatiladigan davolash

siroplari yoki suv eritmalari holida ishlatiladi. Suv eritmalar asalari uyalariga sepiladi. Davolash siropini tayyorlash uchun quyidagi preparatlardan birini olish mumkin: norsulfazol natriy, sanazin, sulfantrol, sultsimid, streptomitsin, terromitsin, tetratsiklin va hokazo.

Kurash choralari. Yevropa chirish kasalligi gacha bo'lgan hududlarga karantin e'lon qilinadi. Yevropa chirish kasalligi yo'q qilinganidan keyin bir yil o'tgach arixona karantindan chiqadi.

Invazion kasalliklar va ularni davolash

Nozematoz. Bu asalarilarning yuqumli kasalligi bo'lib, uni apis nozemasi qo'zg'atadi. Nozematoz bilan katta asalarilar, ona va erkak arilar kasallanadi, lichinkalarga esa ta'sir qilmaydi. Kasallikni qo'zg'atuvchi nozema apis bir hujayrali organizm bo'lib, asalarining o'rta ichagida parazitlik qiladi. Bu yerga u zararlangan oziq bilan tushadi. Nozema sporalar hosil qilib o'sishi natijasida amyobalar chiqadi.

Kasallikning tarqalish yo'llari. Kasallikning manbayi kasal asalarilardir. Ular asal, perga, uyalar va suvni o'zining chiqindi axlati orqali nozematoz bilan zararlantiradi. Kasallik sog'lom oilaga umumiy suv idishlaridan, dezinfeksiya qilinmay qo'yilgan inlardan, inventar va boshqalardan o'tishi mumkin.[3:80]

Davolash usullari. Nozematoz kasalligini davolash uchun fumagillin, organik kislotalar (sirka, shovul yoki rovoch)dan foydalaniladi. Fumagillin sirop holida bir oilaga 1 l hisobidan tayyorlanadi. Bu eritma 30 °C gacha sovitilgan qand siropiga quyiladi, so'ngra aralastirilib, asalarilar oziqlantiriladi. Sirka kislotasi sho'r oziq tariqasida beriladi. Shovul bilan rovoch nordon oziq hisobida ishlatiladi.

Kurash choralari. Nozematoz bilan kasallangan arixonalar karantin qilinadi. Nozematoz shunday kasallikki, u bilan kurashishni har yili tinmay olib borish kerak: bu bir vaqtning o'zida ham davolash, ham sanitariya-profilaktika tadbirlarini o'tkazishdir. Buning uchun arixona va inventarlar yaxshilab dezinfeksiya qilinadi. Arixona va unga solinadigan taxtacha quyidagicha dezinfeksiya qilinadi: ular mum va propolis (asalari yelimi)dan tozalanadi.

Ishqorning issiq eritmasi (600 gr elangan kul yoki 200 gr kir sodasi) bir chelak suvda eritiladi. Uyadagi asalarilarning najasi, qotib qolgan dog'lar yuviladi, quriganidan keyin uyaning ichi va tirqishlari kavsharlash lampasi bilan qizarguncha kuydiriladi.(1-rasm)

1- Rasm. Invazion kasallik qo'zg'atuvchilari:

Chapdan: vorotoz kasalligi qo'zg'atuvchisi, varroa yakobson kanasi; yuqorida urg'ochi kananing ustki va ostki tomonidan ko'rinishi.

O'rta qismidan: akrapidoz kasalligini qo'zg'atuvchi akarapis vudi kanasining erkak va urg'ochisi; pastda kanalar bilan zararlangan trexea.

O'ngdan: braulez kasalligini qo'zg'atuvchi braula parazit kanasi; yuqorida urg'ochi kananing ustki va ostki tomonidan ko'rinishi; pastda urg'ochi kananing ona ari tanasida parazitlik qilishi.

Asalari zararkunandalari va yirtqichlariga arixo'r tillarang kurkuray qushi, sorokoputi qushi, sudralib yuruvchilar, sariq tusli yirik yirtqich yovvoyi va oddiy arilar, ninachilar, kemiruvchilar, chumolilar, mog'or zamburug'i, asal va perga iste'mol qiluvchi kapalaklar, kichik va katta asalari parvonasi, asalari bo'risi (filant), ola mayka qo'ng'izi, 4 juft oyoqli kanalar va boshqa zararkunandalar kiradi. [4]

Tajribali asalarichi asalarilarning sog'lig'i va farovonligini ta'minlash asalarichilikni muvaffaqiyatli olib borish garovi ekanligini biladi. Shuning uchun u xavfli zararkunandalar aniqlanganda o'z vaqtida choralar ko'rish uchun har doim o'zi qilyotgan ishlarni xatti-harakatlarini kuzatib boradi. Profilaktik tadbirlarni muntazam ravishda amalga oshirish asalarichilikni xavfsiz saqlashga yordam beradi:

- Faqat kuchli asalarichilik koloniyalarini saqlash;
- Asalarilarni oziq-ovqat va issiqlik bilan etarli darajada ta'minlash;
- Uyalarni vaqti-vaqti bilan tozalash, quritish, shamollatish va ta'mirlash;
- Quyoshda izolyatsiyani quritish;
- Qattiq oyoq yoki kerosinda uylarning oyoqlarini moylash;
- Suv va chumolilar uyasidan uzoqlashadigan asalarichilik xonasini o'rnatish;
- Izolyatsiyalovchi materialning davriy dezinfektsiyasi;
- Kovaklarni oltingugurtli gaz bilan tozalash;
- Zararkunandalarni oldini olish uchun teshiklarga maxsus to'siqlar yoki to'rlarni o'rnatish;
- Uylarning ostidan o'tlarni yulish.

Maslahat! Kiruvchi teshiklarni, uyalarni, hasharotlarni va zararkunandalarni qidirishda asalarichilik atrofida muntazam ravishda yurish ham asalarichilik koloniyalariga va umuman asalarichilikka zarar etkazishning oldini olish chorasini hisoblanadi.

Asalarilarning dushmanlari asalarichilikka yetkazishi mumkin bo'lgan zararni tiklash mumkin emas va asalarichilik oilalarining o'limiga olib keladi. Buning oldini olish uchun siz barcha mumkin bo'lgan zararkunandalarni bilishingiz va o'z vaqtida kerakli choralarni ko'rishingiz kerak. Shunda asalarichilik asalarichiga nafaqat foyda keltiradi, balki bajarilgan ishdan zavq keltiradi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil noyabr oyida PQ-2237 sonli qarori.
2. N. F. Kraxotin. O'zbekistonda asalarichilik. – T.: Mehnat, 1991.
3. R.X. Asalarichilik fermer xo'jaliklarini tashkil etish va yuritish "Noshir" nashriyoti Toshkent-2016
4. <https://uz.psichapter.net/3931-bee-pests.html>
5. https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Integral_himoya_usuli

